

TÖMEG — EGYÉN — HATALOM

A DIKTÁTOROK LÉLEKTANA

C. G. Jung

A most következő interjút egy H. R. Knickerbocker nevű újságíró készítette a New York-i International Cosmopolitan című lap számára. Az interjú a folyóirat 1939 januári számában jelent meg (116–120. old.) Az interjú nem szerepel Jung összegyűjtött műveiben. A magyar fordítás a németül közreadott szöveg alapján készült. A német szöveg „Diagnose der Diktatoren” címmel jelent meg Heinrich H. Balmer Die Archetypentheorie von C. G. Jung c. könyvének függelékeként (Berlin–Heidelberg–New York 1972. 134–151.) A német fordítás közreadója megjegyzi, hogy a New York Public Library-ban fellelt folyóiratpéldány nem teljes, néhány sor hiányzik belőle, így a fordítás is hiányos.

Az interjú magyar változatának megjelenése kommentárt kíván. Jung szellemesen és olykor igen találóan jellemzi Hitlert, Mussolinit és Sztálint, de aligha mondható elfogultatlannak. Történetileg tévesnek, baljóslatúnak és a második világháború végkimentelének ismeretében szinte vérlázítónak hangzik az a tanács, amelyet az újságíró révén ad a nyugati demokráciáknak Jung: ne kíséreljék meg Hitlert feltartóztatni, hagyják őt Oroszország ellen fordulni, bátha a két fenevad elpusztítja egymást. A Jung-irodalomban gyakran felmerül az a vád, hogy Jungot — legalábbis 1933 körül — erőteljes náci szimpátiák és antiszemita elfogultságok jellemezték. Ebből az 1939-es szövegből közvetlen rokonszenv Hitler iránt természetesen nem olvasható ki, de például az a kijelentés, amely szerint „Hitlerben minden német tudattalanja tükröződik”, végső soron Hitler és a hitlerizmus igazolásaként fogható fel, hiszen a „kollektív tudattalan” ellen valóban nem tebetünk semmit. Jungot persze nem lehet egyértelműen nácinak nevezni, de gondolatrendszerének vitalisztikus, „völkisch”, anti-individualista, pogány-misztikus elemei (Wotan-mítosz stb.) nem állnak távol a fasiszmus ideológiájától. Jung mai magyarországi népszerűsége kapcsán nem árt erre az aspektusra is felhívni a figyelmet. (A jungi életmű modern eszmetörténeti és kritikai elemzését, amely

objektíven tárgyalja Jung elméletének fasisztoid vonásait is, lásd Richard Noll harvardi tudománytörténész új könyvét: The Jung Cult — origins of a charismatic movement (Princeton University Press, Princeton, N. J. 1994). — A szerk.

„Mi történne — kérdeztem —, ha Hitlert, Mussolinit és Sztálint együtt bezárnák egy szobába, és egy hétre csak egy cipót és egy korsó vizet adnának nekik? Melyikük szerezne meg a vizet és a kenyeret — vagy talán megosztoznának rajtuk?” „Kétlem, hogy megosztoznának. Hitler, a sámán, gyaníthatólag távol tartaná magát a civakodástól. Ő tehetetlen volna, mert népe, a német nép nélkül állna ott. Mussolini és Sztálin, mindkettő fővezér, illetve erős ember saját ereje révén, sejtetőleg harcolnának a kenyérért és a vízért, és valószínűleg Sztálin, az erősebb és ravaszabb, szerezne meg az egészet.”

Ezt a választ dr. Carl G. Jung adta, akit meglátogattam a Zürichi-tó partján épült házában, hogy arról kérdezzem, mifélek ezek az emberek, akik az emberiség történelmét ilyen villámcsapásszerűen megváltoztatják. A diktátorok azonban egymással és a demokráciákkal nem csupán egy cipőért, hanem egy egész világot harcolnak.

Miután szemtanúja voltam Csehszlovákia legyőzésének, eljöttem a világhírű analitikus pszichológushoz, hogy megkérdezzem tőle, el tudna-e vezetni bennünket e három férfi lelkületének megértéséhez, akik nemcsak saját háromszáz millió alattvalójukra kényszerítik rá akaratukat, hanem egész jövőnket befolyásolják. Amikor a Közép-Európában, Spanyolországban és Kínában zajló folyamatokra gondoltam, olyan jelenetek merültek föl bennem, amelyek megmagyarázták, miért is írta Jung doktor: „A bennünket fenyegető gigantikus katasztrófák nem fizikai vagy biológiai természetű elementáris események, hanem pszichikai folyamatok. Félelmetes mértékben fenyegetnek bennünket olyan háborúk, amelyek nem egyebek, mint pszichikai járványok. Minden pillanatban embermilliók eshetnek áldozatul egy rögeszmének, és akkor ismét egy világháborúban vagy egy pusztító forradalomban találjuk magunkat. Vadállatok, köömlás vagy árvíz fenyegetése helyett az ember most elementáris pszichikai erőknél van kiszolgáltatva. A lélek nagy hatalom, amely messze felülmúlja a föld minden más hatalmát.”

Természetesen azt akartam tudni, mit gondol Jung a három diktátor lelkületéről — és nem, mondjuk, a politikájukról vagy a gazdaságról. Ma már nyilvánvaló, hogy a történelemnek a gazdaságból és a tömegmozgalmakra építő politikából történő marxista magyarázata nem kielégítő. Hiszen itt áll három ember, aki a maga hatalmi övezetén belül néhány év alatt félresöpörte a francia forradalom minden vívmányát, amelyek százötven éven át meghatározták a nyugati világot. Éppen most láttuk, hogyan fordította visszájára Hitler a világháború eredményeit és hogyan csinált a győztesekből legyőzötteket. Mussolini eközben ott állt az oldalán; Sztálin ugyan ellenséges érzületet táplált iránta, de a háttérben maradt. Rettegtünk, amikor (a korábbi győztes) hadseregei

gyülekeztek, és amikor megtorpantak, tudtuk, hogy a most következő világháború szörnyűsége felülmúlhatja a legutóbbiét. És minden nagy válság alkalmából egy ember hozta meg a döntést egyesegyedül, párthívei számára is váratlanul. Senki sem állíthatja, hogy a történések ugyanilyenek volnának, ha Hitler, Mussolini vagy Sztálin nem olyanok lennének, amilyenek.

Jung doktor egyetértett azzal, hogy kevés érdekesebb és jelentősebb kérdés létezik, mint az, hogy *mi* hát a három férfi: *mi* teszi őket százmilliók sorsának urává, és *mi* teszi őket diktátorokká. Vidéki háza kis dolgozószozájában arra kért, foglaljak helyet egy bőrkarosszékekben. A karosszék az ablak felé volt fordítva, hogy megkönnyítse az orvosnak a páciensével való beszélgetést, Jung doktor azonban készséggel megengedte nekem, hogy szerepet cseréljünk. Felalá járkált, leült, felállt, erőteljesen gesztikulált és ragyogóan beszélt, folyékonyan, hibátlan angol nyelven.

A hatvanhárom éves svájci tudóst, a Nemzetközi Orvosi Pszichoterápiai Társaság elnökét, a karakterkutatás modern irányzatának megalapítóját és a tudattalan kutatóját akadémiai és polgári elismerés övezi, de ő egy fiatalember türelemtlenségével és az igazságkereső szerénységével beszél.

„A primitív társadalmakban az erős embereknek két típusa létezett. Az egyik a törzsfőnök, aki testileg erős volt, hatalmasabb, mint valamennyi riválisa; a másik a sámán, aki önmagában nem volt erős, de hatalmassá tette *az erő, amelyet az emberek láttak benne*. Valami ilyen lett azután a király és a főpap. A király személyesítette meg a törzsfőnököt, aki katonái révén *testileg* erős; a látnok (főpap) pedig a sámánt, aki nem, vagy csak alig rendelkezett testi erővel, ehelyett azonban olyan hatalma volt, amely néha felülmúlta a királyét, mivel a nép elfogadta, hogy ő mágiával, azaz természetfölötti képességekkel rendelkezik. Például megnyithatja vagy eltorlaszolhatja a halál utáni boldog élethez vezető utat, elvarázsolhat egy embert, egy közösséget vagy egy népet, kiközösítéssel nagy nehézségeket vagy fájdalmakat okozhat egy népnek.

Ma Mussolini a *testi* erő embere. Ha látja őt, ezt azonnal észreveszi. A teste jól fejlett izmokról árulkodik. Ő a legfőbb vezér, mert erősebb, mint riválisai. És tény, hogy Mussolini szellemileg megfelel ennek az osztályozásnak: törzsfőnöki szelleme van.

Sztálin ugyanabba a kategóriába tartozik. Ő azonban nem alkotó. Lenin alkotó volt; Sztálin elpusztítja az új csiráját. Ő konkvizitádor: csak elvette, amit Lenin már megcsinált, belevájta a fogait és felfalta. Még a destrukcióban sem alkotó. Lenin az volt. Lerombolta Oroszország egész feudális és polgári struktúráját, és a helyébe azt tette, amit maga teremtett. Sztálin azonban csak elpusztítja ezt.

Szellemileg Sztálin nem olyan érdekes, mint Mussolini, aki személyisége alapvonásaiban hasonlít hozzá, és egyáltalán nem hasonlítható össze a sámánnal, a mítosszal — Hitlerrel.”

Valami olyasmit mormogtam erre, hogy az olyan ember, mint Sztálin, aki

magához ragadja a parancsnoklást százhetvenmillió ember fölött, kötelezően érdekes, akár szeretjük őt, akár nem, de Jung doktor elhárító mozdulatot tett.

„Nem, Sztálin csak egy szörnyeteg, egy fejlett ösztönű, erős állat, ily módon kétségkívül messze a legerősebb a három diktátor között. Vaskos tarkójú, hegyesfogú szibériai tigrisre emlékeztet, olyan macska bajszával és somolygásával, amelyik megette a tejfelt. El tudom képzelni, hogy Dzsingisz Kán tulajdonképpen egy korábbi Sztálin volt. Nem csodálkoznék, ha Sztálin cárt csinálna magából.

Hitler egészen más. Az ő teste nem tanúskodik erőről. Arckifejezésének leg-szembeötlőbb jegye álmodozó tekintete. Mindenekelőtt akkor döbbsentem meg ettől, amikor azokat a képeit láttam, amelyeket a csehszlovák válság idején készítettek róla: a szeméből egy látnok tekintete sugárzott.

Nem kétséges, hogy Hitler az igazi misztikus sámán kategóriájába tartozik. Ahogy valaki a legutóbbi nürnbergi pártnap alkalmával mondta róla, Mohamed ideje óta hozzá hasonlót nem látott ez a világ.

Hitlernek ez a hangsúlyozottan misztikus karaktere ösztönzi őt arra, hogy olyan dolgokat tegyen, amelyek nekünk logikátlanok, megmagyarázhatatlanok, különösnek és ésszerűtlennek tűnnek. De gondolja csak meg, a náciknak már a kifejezőmódjuk is teljesen misztikus. Nézze a náci állam nevét. Ők a Harmadik Birodalomnak nevezik. Miért?” „Azért — válaszoltam —, mert az Első Birodalom a Szent Római Birodalom volt, a második az, amelyet Bismarck alapított és a harmadik Hitler birodalma.”

„Természetesen — bólintott Jung doktor. — De van egy mélyebb jelentése. Nagy Károly birodalmát senki sem hívja az elsőnek, vagy Vilmosét a másodiknak. Csak a nácik nevezik birodalmukat a harmadiknak. Ennek ugyanis mély *misztikus* jelentése van: a ‘Harmadik Birodalom’ kifejezés minden német tudattalanja számára utalás a bibliai hierarchiára. Hitler, aki nem egyszer hivatkozott már arra, hogy tudatában van misztikus küldetésének, így jelenik meg a Harmadik Birodalom odaadó híveinek szemében emberfeletti lényként.

Tekintse továbbá a Wotan-kultusz felélesztését szerte a Harmadik Birodalomban. Ki volt Wotan? A szél istene. Gondoljon a *Sturmabteilung* (rohamosztag) kifejezésre. *Sturm* (roham, vihar), látja, szél. Mint ahogyan a horogkereszt körben forgó alakzat, amely balra tesz kavaró fordulatot, ami a buddhista szimbolizmusban balra — kedvezőtlenül — a tudattalanhoz vezetőt jelenti.

A Harmadik Birodalomnak mindeme szimbóluma — az, hogy prófétájuk a szél és a vihar lobogója alatt vezérel, meg a kavargó fordulat — együtt egy tömegmozgalomra utal, amely a német népet a fontolgtatás nélküli emóció kavargó viharába sodorja bele, olyan céllal, amelyet talán senki, csak a látnok, a próféta, maga a Führer képes előre megjósolni — sőt talán még ő sem.”

„De hogy lehet az — kérdezem —, hogy Hitler, aki eléri, hogy majdnem minden német térdre rogyva imádja őt, szinte semmilyen hatással nincs a külföldiekre?”

„Pontosan — helyeselt Jung doktor. — Kevés külföldinek, de láthatóan minden németnek tetszik. Ez azért van, mert *Hitlerben minden német tudattalanja tükröződik*, de természetesen egy nem-német számára Hitler semmit sem tükröz vissza. Ő a hangszóró, amely felerősíti a német lélek meghallhatatlan suttozását olyannyira, hogy a németek tudattalanja számára hallhatóvá teszi.

Ő az első ember, aki minden németnek azt mondja, amit az a tudattalanjában egész idő alatt gondolt és érzett a német sorsról, különösen a világháborúban elszenvedett vereség óta, és az egyik jegy, amely minden német lélek ismerve, nem más, mint a tipikusan német kisebbségi komplexus — a fiatalabb testvér komplexusa, aki mindig kissé túl későn érkezik a lakomára. Hitler hatalma nem politikai, hanem *mágikus*.”

„Mit ért ön azon, hogy mágikus?”

„Ahhoz, hogy világos legyen, meg kell értenie, mi a tudattalan. Ez utóbbi lelki alkatunk egy része, amely fölött kevés ellenőrzésünk van, és amely telítve van minden lehetséges benyomással és érzülettel: annak, hogy miféle gondolatokat, sőt döntéseket foglal magába, nem vagyunk tudatában.

A tudatoson észlelt benyomásokon túl érzékszerveinken át, állandóan olyan benyomások áramlanak, amelyek túl gyengék ahhoz, hogy észrevegyük őket, minthogy ezeket tudatunk nem szívja magába. Ezek a tudat küszöbe *alatt* maradnak. Mindez a sok szublimináris benyomás azonban bevésődik: semmi sem megy veszendőbe.

Valaki egészen halk hangon beszélhet a szomszéd szobában, miközben mi csevegünk. Ön nem figyel oda, de a szomszéd szobában folyó beszélgetés beíródik az ön tudattalanjába, mintha az egy diktafon volna. Mialatt ön itt ül, az én tudattalanom egy csomó benyomást fogad be önről, jöllehet én ezeket nem veszem észre, és ön meglepődne, ha elmondanám, milyen sok mindent tapasztaltam már önről tudattalanul ez alatt a rövid idő alatt.

Mármost Hitler hatalmának titka nem az, hogy az ő tudattalanja mennyire jobban fel lett volna töltve, mint az öné vagy az enyém. Hitler titkának kettős alapja van: először is, az ő tudattalanja rendkívül jó átjárással rendelkezik a tudatába, másodsor, ő megengedi magának, hogy a tudattalanja megérintse. Olyan, mint az az ember, aki felfigyel a sugallatok áramára, amelyeket egy rejtett forrásból jövő suttozó hang ad, és *azok szerint cselekszik*. Ezzel szemben bennünk — akkor is, ha némelykor, esetleg álmainkon át, eljut hozzánk a tudattalan — túl sok racionalitás van ahhoz, hogy a sugallatai szerint éljünk. Kétségtelenül így van ez Chamberlainnel is, Hitler viszont hallgat a tudattalanjára és engedelmeskedik neki. Az igazi vezér mindig *vezetett* valami által.

Látható, hogyan működik ez Hitlerben. Ő maga is utalt az inspirációjára. Az inspirációja nem más, mint a tudattalanja, amelybe a németek saját magukat látják belevetítve: azaz hetvennyolcmillió német tudattalanját. Ez teszi Hitlert hatalmassá. A német nép nélkül ő nem volna az, aminek ma látszik.

Szó szerint igaz az a kijelentése, hogy csak azért képes cselekedni, mert maga mögött tudja a német népet — vagy ahogy néha kifejezi, mert *ő maga* Németország. Ezért, a tudattalanja folytán, amely hetvennyolcmillió német lelkének foglalata, hatalmas Hitler, és azért volt mindmáig tévedhetetlen, mert *tudattalanul észlelte* a valódi politikai erőviszonyokat otthon és a világban.

Ez az oka, amiért olyan döntéseket hoz, amelyek minden tanácsadójával és valamennyi külföldi megfigyelő véleményével szemben helyeseknek bizonyulnak. Ha így történik, ez csak azt jelenti, hogy az az információ, amelyet *ő* a tudattalanjával felfog és amely rendkívüli adottsága folytán eljut a tudatába, inkább megfelel a tényeknek, mint a többieké, németeké vagy külföldieké, akik próbálják megítélni a helyzetet és más következtetésekre jutnak, mint *ő*. És természetesen ez azt is jelenti, hogy *ő* a saját információja szerint cselekszik.”

„Úgy gondolom, ez ráillik a három valóban kritikus döntésre — mondtam —, amelyek közül mindegyik akut háborús veszélyt váltott ki: amikor Hitler 1936 márciusában bevonult a Rajna-vidékre, 1938 márciusában Ausztriába, és amikor mozgósítást rendelt el és kényszerítette a szövetségeseket, hogy feladják Csehszlovákiát. Hiszen mindegyik esetről tudjuk, hogy Hitlert legfőbb tanácsadói óvták tőlük, mert azt gondolták, hogy a szövetségesek ellenállást fognak tanúsítani, és Németország elveszítené a háborút, ha az kitörne.”

„Pontosan — kiáltott fel Jung doktor. — Tény, hogy Hitler jobban ítélte meg az ellenfeleit, mint mások, és bár úgy látszott, hogy erőszakba fog ütközni, *ő tudta*, hogy ellenfelei harc nélkül be fogják adni a derekukat. Mindenekelőtt akkor kellett ennek így lennie, amikor Chamberlain Berchtesgadenbe érkezett. Ott találkozott Hitler első ízben a brit államférfival.

Amint Chamberlain később Godesbergben tanúsította, azért ment oda, hogy megmondja Hitlernek — többek között —, ne menjen túl messzire, mert különben Anglia harcolni fog. Csakhogy Hitler tudattalan szeme, amely eddig sohasem csalta meg, olyan mélyen olvasott a brit miniszterelnök jellemében, hogy az összes későbbi ultimátum és figyelmeztetés Londonból többé a legcsekélyebb benyomást sem tette a tudattalanjára. Hitler tudattalanja tudta — nem gyanította vagy érezte, hanem *tudta* —, hogy Anglia nem fogja megkockáztatni a háborút. Hitlernek a Sportpalotában tartott beszéde azonban, amikor a világnak szent esküvel fogadta meg, hogy október elsején bevonul Csehszlovákiába — Anglia és Franciarszág beleegyezésével vagy anélkül —, első alkalommal jelezte, hogy Hitler, az ember, egy szerfölött kritikus pillanatban félt követni Hitlert, a prófétát.

Belső inspirációja azt súgta neki, hogy nyomuljon előre, minden jól fog menni. Emberi esze azonban azt mondta neki, hogy a kockázatok nagyok és talán kivédhetetlenek. Ezért remegett most először Hitler hangja: elállt a lélegzete. A beszéde nem volt valami formás, és a végére elhalt. Melyik emberi lény *ne* szorongana ilyen helyzetben? Amikor ezt a beszédet tartotta, amely

emberek százmillióinak sorsát pecsételte meg, ember volt, aki olyasmit tett, amitől halálosan rettegett, és aki kényszerítette magát, hogy megtegye, mivel a belső hangja ezt parancsolta neki.”

„A sugallata helyes volt — mondtam. — Ki tudja ma, vajon a belső inspirációjának továbbra is igaza lesz-e? Ha beigazolódik, nagyon érdekes lesz nyomon követni az elkövetkező évek történetét, hiszen ahogyan éppen Csehszlovákia legyőzése után mondta, Németország ma a jövő küszöbén áll. Ez azt jelenti, hogy Hitler még csak a kezdetnél tart. Ha a sugallata azt mondja neki, hogy a német nép hivatása az, hogy átvegye az uralmat Európa felett és talán az egész világ felett, és ha ennek a hangnak a továbbiakban is igaza lesz, akkor rendkívül érdekes időszakba lépünk, nemde?”

A pszichológus komolyan felelt: „Igen, úgy tűnik, a német nép meg van győződve arról, hogy megtalálta a Messiását.

Valahogyan a németek helyzete jelentősen hasonlít a régi zsidókéhoz — folytatta. — Világháborús vereségük óta a németek egy Messiást vártak, egy megmentőt. Ez jellemző minden kisebbségi komplexussal megvert népre. A zsidók kisebbségi komplexusa geográfiai és politikai okokból fakadt. A világnak azon a részén éltek, amely mindkét oldalról hódítók felvonulási területe volt, és a babilóniai száműzetésből való első hazatérésük után, amikor a rómaiak akarták kiirtani őket, kitalálták a Messiás vigasztaló eszméjét, aki megint egységes nemzetté forrasztja össze és megmenti őket.

A németek hasonló okokból szereztek kisebbségi komplexusukat. Túl későn jöttek elő a Duna-völgyből, és jóval a franciák és az angolok után alapították meg nemzetüket. Túl későn jutottak gyarmatokhoz és birodalomhoz. Azután, hogy egyesült nemzetté tömörültek, körülnéztek és látták a briteket, a franciákat és másokat a gazdag gyarmataikkal és a nagy nemzetek minden kellékével. És irigyek lettek, megsértődtek, mint az ifjabb testvér, akinek idősebb testvérei felosztották maguk között az örökség oroszlánrészét.

Ez volt a német kisebbségi komplexus *tulajdonképpeni* forrása, amely oly sok politikai eszméjüket és cselekvésüket meghatározta, és amely ma biztosan döntő egész politikájuk számára. Látja, lehetetlen Hitlerről beszélni anélkül, hogy népéről ne beszéljék, mert Hitler nem más, mint maga a német nép.

Amikor a legutóbbi alkalommal Amerikában jártam, megállapíthattam egy érdekes földrajzi analógiát Németországgal. Amerikában észrevettem, hogy valahol a keleti parton él az embereknek egy osztálya, akiket szegény, fehér söpredéknek neveznek, és azt tapasztaltam, hogy ezek túlnyomórészt korábbi telepések leszármazottai, néhányan közülük előkelő, régi angol nevek viselői. A szegény, fehér söpredék itt maradt, amikor a kezdeményezőkész, energikus emberek ponyvásszekereikre szálltak és elmentek nyugat felé.

Azután a Közép-Nyugaton rábukkanhat olyan emberekre, akiket én egész Amerika legállhatatosabb embereinek tartok: úgy gondolom, ők pszichikusan a

legkiegyensúlyozottabbak. Mindemellett még tovább nyugat felé, egyes helyeken található néhány embercsoport, amely igen csekély mértékben kiegyensúlyozott.

Mármost én úgy látom, ha Európát mint egészet tekintjük, beleértve a brit szigeteket is, akkor Írországban és Wales-ben a nyugati partvidék ellenpárját ismerhetjük fel. A keltáknak megfelelőjeként Európában ott vannak az angolok és a franciák, pszichológiailag mindkettő kiegyensúlyozott nép. De utána Németországba érünk és szorosán Németországhoz tapadva élnek a sláv muzsikok, Európa szegény, fehér sőpredéke.

Nos, a muzsikok olyan emberek, akik reggel nem bújnak ki az ágyból, hanem egész nap alusznak. A németek viszont, legközelebbi szomszédaik, olyan emberek, akik fel tudnak kelni, de túl későn kelnek fel. Emlékszik, hogyan ábrázolják a németek karikatúráikon még ma is Németországot?”

„Igen, mint az »alvó Miskát«, egy hosszú, sovány fickót hálóingben és csúcsos hálósipkában”, feleltem magam elé képzelve a *Simplizissimus* és a *Fliegender Blätter* karikatúráját.

„Úgy van — helyeselt a doktor élénken —, és az alvó Miska átaludta az időt, amikor a világot gyarmatbirodalmakra osztották fel. Így szerezték a németek kisebbségi komplexusukat, ami arra ösztökelte őket, hogy kirobbantsák a világháborút. És amikor elvesztették, a kisebbségi komplexusuk természetesen még súlyosabb lett, és hozzájárult egy Messiás utáni vágy kicsírázásához, no és így most van egy Hitlerjük. Ha ő nem az igazi Messiásuk, még akkor is olyan, mint egy ótestamentumi próféta: az a küldetése, hogy népét egyesítse és az Igéret Földjére vezesse. Ez megmagyarázza, miért kell a náciaknak tulajdon bálványimádó házivallásukon kívül a vallás minden más formája ellen harcolniuk. Nem kételkedem benne, hogy a katolikus és a protestáns egyház elleni hadjárat hajlíthatatlan és nem lanyhuló vehemenciával folytatódni fog, ésszerű okokból — a náci szemszögéből —, hiszen a hitlerizmus új hitét akarják a helyükbe állítani.”

„Őn lehetségesnek tartja, hogy a hitlerizmus Németország számára olyan maradandó jövő-hitté váljon, mint a mohamedanizmus a muzulmánok számára?” — kérdeztem.

„Azt hiszem, ez nagyon is lehetséges — felelte Jung doktor. — Hitler »vallása« a mohamedanizmushoz áll a legközelebb: realista, evilági, maximális boldogságot ígér ebben az életben, de ezenkívül a moszlimhoz hasonló Walhallát is ígér, amelybe minden érdemes német bejut, és ott továbbra is csupa örömben lesz része. Ahogy a mohamedanizmus, ez a vallás is a *kard erkölcsét* tanítja. Hitler első eszméje, hogy népét hatalmassá tegye, mert az árja germán szellem rászolgál arra, hogy az izmok és az acél erejével védelmezzék.

Ez természetesen nem szellemi vallás a szokásos értelemben. De emlékezzék rá, a kereszténység korai időszakaiban az egyház volt az, amely totális hatalomra vágyott, mind szellemi, mind világi hatalomra. Ma már az egyház nem követeli

ezt a hatalmat, de az igényt átvették a totalitárius államok, amelyek nemcsak világi, hanem szellemi hatalomra is törnek.

Egyébként nekem úgy tűnik fel, hogy a hitlerizmus »vallási« jellegét kiemeli az a tény, hogy különböző német közösségek szerte a világon, Berlin politikai hatalmától távol, elfogadták a hitlerizmust. Gondoljon csak a dél-amerikai német közösségekre, mindenekeelőtt Chilében.”

Meglepett, hogy a diktátoroknak ebben az elemzésében szó sem esett az erős férfiak apjának és anyjának befolyásáról. Jung doktor nem tulajdonított nekik komolyabb szerepet. „Nagy hiba — mondta —, azt gondolni, hogy a diktátorok személyes előzmények folytán lesznek diktátorokká, például azon az alapon, hogy erős ellenállás élt bennük az apjukkal szemben. Sok millió ember érez épp olyan erős ellenállást az apjával szemben, mint Mussolini, Hitler vagy Sztálin, ők azonban sohasem lesznek diktátorok vagy akár csak valami hasonlók.

A törvény, amelyet a diktátorokra vonatkozóan meg kell jegyezni, így hangzik: »Az üldözöttből lesz az üldözők. A diktátorok valószínűleg olyan körülményeket szenvedtek el, amelyek törvényszerűen diktatúrához vezettek. Mussolini abban a pillanatban lépett elő, amikor országában eluralkodott a káosz, amikor a munkásoknak nem volt munkájuk és amikor a bolsevizmus veszélye megfélemlítette a népet.

Hitler akkor jött, amikor a gazdasági válság Németországban lesüllyesztette az életszínvonalat és a munkanélküliség elviselhetetlen mértékűre nőtt, és miután a magas infláció, jóllehet stabilizálódáshoz vezetett, az egész középosztályt szegénységbe taszította. Mindketten, Hitler is, Mussolini is a néptől kapták hatalmukat, és ezt a hatalmat nem lehet elvenni tőlük. Érdekes, hogy mindketten, Hitler is, Mussolini is hatalmukat mindenekeelőtt az alsó középosztályra, a munkásokra és a parasztokra építették.

De hogy még egyszer rámutassunk a körülményekre, amelyek a diktátoroknak lehetővé teszik a hatalom megragadását: Sztálin akkor bukkan fel, amikor Lenin, a bolsevizmus egyedüli alkotója, meghalt és vezér nélkül hagyta hátra a pártot és a népet, és amikor az ország bizonytalan jövő elé nézett. *Mindebből az következik, hogy a diktátorok emberi anyagból vannak gyúrva, amely szenved a legyőzendő nehézségek súlya alatt.* Európa három diktátora nagyon erősen különbözik egymástól, de nem annyira ők maguk különböznek, hanem a népeik.

Hasonlítsa össze a módot, ahogyan a németek Hitlerre tekintenek, azzal a móddal, ahogyan az olaszok Mussolinire fogékonnyak. A németek nagyon befolyásolhatók. Hajlamosak a szélsőségre, mindig valahogy kiegyensúlyozatlanok. Kozmopoliták. Világpolgárok: szívesen utánoznak más nemzeteket. Minden német szívesen öltözködne úgy, mint egy angol gentleman.”

„De Hitler nem — vettem közbe. — Ő mindig a maga módján öltözködött, és senki sem vethetné a szemére, hogy megpróbál olyannak látszani, mint aki most lépett ki egy angol úriszabótól.”

„Valóban — értett egyet velem Jung doktor. — Hiszen Hitler azt mondja a németjeinek: »Most az Istennél kell elkezdenetek, hogy *németek* legyetek.«”

„A németek rendkívül fogékonyak az új eszmékre — folytatta Jung doktor —, és amikor meghallgatnak valakit, aki tetszik nekik, szívesen teszik magukévá az eszméit kritikátlanul, és aztán egy ideig az ő gondolatai uralkodnak rajtuk. De egy bizonyos idő után épp olyan hevesen félredobják őket és újabb eszméket fogadnak el, amelyek többnyire teljességgel ellentmondanak az előbbieknak. Így intézték végig a politikájukat.

Az olaszok kiegyensúlyozottabbak. Az ő szellemük nem forog, szökdel úgy, nem merítkezik meg minden különöcs eksztázisban, mint ami a német lélek mindennapos kötelező gyakorlata. Ezért van túlsúlyban Itáliában egy olyan kiegyensúlyozott szellem, amelyik Németországban hiányzik. Amikor a fasiszták Olaszországban megragadták a hatalmat, Mussolini nem fosztotta meg rögtön trónjától a királyt. Mussolini nem túlradó eszmékkal, hanem kalapáccsal a kezében látott munkához, hogy Olaszországot a szeme előtt lebegő formára kovácsolja — mint ahogyan apja, a kovács, szokta a patkót készíteni.

A temperamentumnak ez a mussolinista-olasz egyensúlya a zsidók fasiszta kezeléséből eredt. Ők először egyáltalán nem üldözték a zsidókat és még most is, amikor különböző okokból antiszemita kampányba kezdtek, bizonyos mértéket tartanak. Úgy sejtem, a fő ok, amiért Mussolini eleinte egyáltalán nem támogatta az antiszemitizmust, az a meggyőződése volt, hogy a világ zsidóságának nincs befolyásos és hatékony ereje a faszizmussal szemben — elsősorban Léon Blumre gondolok Franciáországban —, és ezért kívánt szorosabb kötéllal kapcsolódni Hitlerhez.

Látja, míg Hitler egy sámán, egyfajta bolygó hollandi, egy félisten vagy még pontosabban: egy mítosz, Mussolini ember, és ezért a fasiszta Olaszországban mindennek emberibb szabása van, mint a náci Németországban, ahol a dolgokat kinyilatkoztatásokkal irányítják. Hitler mint ember szinte nem létezik. Majdnem teljesen eltűnik a szerepe mögött.

Én láttam együtt a Ducét és a Führert Berlinben, amikor Mussolini udvariasági látogatáson járt ott. Az a nagy szerencse ért, hogy csak néhány lábnnyira álltam tőle, és így alkalmam volt őt tüzetesen tanulmányozni. Szórakoztató volt Mussolini arckifejezését látni, amikor a németek a katonai parádét bemutatták. Ha nem láttam volna, én is áldozata lennék annak az általánosan elterjedt tévhitnek, hogy Mussolini azért vette át a porosz díszlépést az olasz hadsereg számára, hogy utánozza Hitlert. És ez kiábrándító lett volna, mivel korábban Mussolini viselkedésében egy bizonyos stílust fedeztem fel, igazi férfias formátumot, amely egyes dolgokban jó izlésről tanúskodik.

Például úgy találom, hogy a Duce jó izlésére vall a király megtartása. Saját címének megválasztása, a »Duce« — nem Dózsse, mint a régi Velencében, és nem is Duca, hanem Duce, ez az igazi olasz szó a Vezér kifejezésére — pedig eredeti volt és szerintem jó izlésre utalt.

Nos, ahogy én Mussolinit megfigyeltem, amikor életében először nézte a porosz díszlépést, láttam, hogy úgy mulatott, mint egy kis kölyök a cirkuszban. De még jobban élvezte a mutatványt, amikor a lovaszenekar jött és a dobos előrevágtatott, elhelyezkedett az utca egyik oldalán, míg a játék a szemközti oldalon folyt. A dobos körüllovagolta a zenekart, hogy aztán ismét eléje álljon, és eközben nem használt gyepelőt, hanem csak a combja szorításával irányította a lovát, mivel a kezét arra használta, hogy a dobot verje.

Ez akkor olyan jól sikerült neki, hogy Mussolini elnevette magát és tapsolt. Amikor aztán Rómába visszatért, bevezette a díszlépést, és én meg vagyok győződve róla, hogy ezt csak saját esztétikai gyönyörűségére tette. A porosz díszlépés valóban nagyon hatásos.

Mussolinivel összehasonlítva Hitler egy szövettel körülaggatott faváz benyomását keltette bennem, egy álarcos automatáét, olyan volt, mint egy robot vagy egy robot maszkija. Az egész színjáték alatt egyszer se mosolygott. Mintha rossz kedve lett volna.

Nem mutatott emberi indulatot. A kifejezése embertelenül szigorúan célirányos törekvésre vallot és a humorérzék teljes hiányára. Olyan volt, mintha csak utánzata lenne egy valóságos személynek, amely mögött talán Hitler, az ember, mint valami kolonc rejtőzött. És gyaníthatólag azért rejtőzött el, hogy ne zavarja a mechanizmust.

Micsoda meglepő a különbség Hitler és Mussolini között! Kénytelen voltam Mussolinit kellemesnek találni. A testi energiája és a rugalmassága meleg, emberi és ragályos. Mussolini mellett az embernek az az otthonos érzése támad, hogy egy emberi lény mellett áll. Hitler mellett az ember félénk. Tudja, hogy sohasem találna módot arra, hogy ezzel az emberrel beszéljen — hiszen itt nincs is ember. Ő nem ember, hanem egy kollektíva. Ő nem egyedi ember, hanem egy egész nemzet.

Szó szerint azt hiszem, hogy Hitlernek nincs személyes barátja. Hogy tudna az ember bizalmasan beszélgetni egy egész nemzettel? A személyes közeledés révén az ember Hitlert éppúgy nem értheti meg jobban, mint ahogyan nem érthet meg jobban egy nagy művet, ha az alkotó személyét közelíti meg. A nagy mű korának produktuma, az egész világé, amelyben a művész él, és az embermillióké, akik körülötte élnek, az ezeryi szellemi áramlaté és a milliárdnyi aktivitásé, amelyek körülötte örvénylenek.

Ezért lenne könnyebb utódot találni Mussolini számára, aki csak egy ember, mint Hitler számára.”

„Mí történne, ha Hitler megnősülne?” — kérdeztem. A kérdést nem tréfának szántam — ez Európa legkomolyabb szellemeit foglalkoztatta.

„Ő nem nőszülhet meg — válaszolta Jung doktor. — Ha megnősülne, nem Hitler nőszülne meg. Ő akkor nem lenne többé Hitler. De elképzelhetetlen, hogy ezt valaha is meg tudná tenni. Nem csodálkoznék, ha bebizonyosodna, hogy egész szexuális életét feláldozta az ügyért.

Ebben nincs semmi szokatlan, mindenekelőtt a sámán-vezér típust tekintve, bár a törzsfőnök-típus esetében ritkábban fordul elő. Mussolini és Sztálin valószínűleg teljesen normális szexuális életet élnek. Hitler igazi szenvedélye természetesen Németország. Azt mondhatnánk, rettenetes anyakomplexusa van, vagyis azt akarja, hogy egy asszony vagy egy eszme uralkodjék fölötte. Az eszme mindig nőnemű. A szellem nőnemű, mivel a fej, az agy teremtők, ennél fogva, mint az anyaméh (*die Gebärmutter*): nőnemű. Egy férfi tudattalanját mindig egy nő szemlélteti, egy nőét mindig egy férfi.”

„Mennyire fontos a személyes becsvágy a három diktátor pályafutásában?” — kérdeztem.

„Azt mondanám, hogy Hitler esetében elenyészően kis szerepet játszik. Nem hiszem, hogy Hitler becsvágyóbb, mint az átlagember. Mussoliniben az átlagosnál több becsvágy lakozik, ez azonban nem elég ahhoz, hogy megmagyarázzuk a hatalmát. Ő is érzi, hogy a nemzet ügyét testesíti meg. Hitler nem kormányozza Németországot. Csak megtestesíti azt, ahová a dolgok tartanak. Ez teszi őt félelmetessé, és ez kölcsönöz neki pszichológiai bűverőt. Mussolini bizonyos mértékig kormányozza Olaszországot, de egyébként az olasz nép eszköze.

Sztálinnal más a helyzet. Az ő legszembeeszkőbb jellemvonása a túlcsoportuló becsvágy. Sztálin nem azonosítja magát Oroszországgal; uralkodik Oroszország fölött, mint egy cár. Gondolja meg, ő mégis csak grúz.”

„De hogyan magyarázza ön azt, hogy Sztálin átesett azon a fejlődésen, amelyet az életrajza mutat? Nekem úgy tűnik, ismételték meg, hogy Sztálin — aki távolról sem érdektelen ember — szintén rejtélyes. Itt van ön előtt egy személyiség, aki életének legnagyobb részét forradalmár bolsevikként töltötte el. Cipész apja és vallásos anyja egy teológiai iskolába küldték. Egészen ifjan forradalmár lett és ettől fogva a következő huszonöt éven át a cár és a cár rendőrsége ellen harcolt. Tucatnyi alkalommal fogságba vetették és mindegyikből újra kitört. Mármost hogy magyarázza ön, hogy egy ember, aki egy életen át a cár diktatúrája ellen küzdött, most egyszerre maga is egyfajta cár lesz?”

„Ebben nincs semmi különös — mondta Jung doktor. — Ez abból ered, hogy az ember mindig azzá lesz, ami ellen a legjobban harcol. Mi ásta alá Róma haderejét? A kereszténység. Hiszen amikor a rómaiak meghódították a Közel-Keletet, annak a vallása őket hódította meg.

Amikor az ember valami ellen küzd, közel kell kerülnie hozzá, és eközben többnyire megfertőződik vele. Nagyon jól kell ismerni a cárizmust ahhoz, hogy az ember harcolhasson ellene. Azután, amikor elűzte a cárt, ő maga lesz cárrá, mint ahogyan egy nagyvadakra vadászó ember maga is elállatiasodhat.

Tudok egy esetről, amikor egy férfit, aki éveken át kedvtelésből vadászott, egyszer csak le kellett tartóztatni, mert gépfegyverrel támadt rá az állatokra. A férfi éppolyan vérszomjas lett, mint a tigrisek és az oroszlanok, amelyekre vadászott.

Sztálin olyannyira küzdött a véres cári elnyomás ellen, hogy most ugyanazt

teszi, amit a cár. Véleményem szerint ma már nincs különbség Sztálin és Rettegott Iván között.”

„De mit szól ön ahhoz a tényhez, amit sokat hangsúlyoznak, és amit magam is konstataáltam, hogy az orosz életszínvonal az 1933-as éhínség óta jelentősen megemelkedett és még mindig növekszik?”

„Természetesen — felelte Jung doktor — Sztálin jól igazgathatja a közügyeket azzal együtt is, hogy cár. Csoda lenne, ha valaki egy olyan termékeny országot, mint Oroszország, hosszú időre meg tudna akadályozni abban, hogy felvirágozzék. Sztálin azonban nem nagyon eredeti, és nagyon rossz ízlésre vall, hogy ilyen bárdolatlanul, mindenki szeme előtt, nyíltan cárri alakul át. Ez valóban *proletáros*.”

„De még mindig nem magyarázta meg nekem — vetettem közbe —, hogy Sztálin, a hú párttag, a földalatti harcos, aki magasrendű eszményekért szállt síkra, hogyan alakult át hatalomsóvár emberré.”

„Az én szememben — válaszolta Jung doktor — Sztálin az 1917-es forradalom alatt változott meg. Addig valószínűleg önzetlenül a mozgalom érdekében dolgozott és vélhetőleg sohasem gondolt személyes hatalomra, aminek az volt a jó oka, hogy a személyes hatalom lehetőségének még az árnyéka sem rajzolódott ki előtte soha. A kérdés egyáltalán nem létezett számára. A forradalom alatt azonban Sztálin első ízben látta, hogyan *ragadja meg* az ember a hatalmat. Biztos vagyok benne, hogy csodálkozva mondta magának: »De hiszen ez olyan egyszerű!« Valószínűleg megfigyelte Lenint és a többieket, ahogyan megszerezték a teljes hatalmat, és azt mondta magának: »Tehát így kell csinálni. Nos ezt én még valamivel jobban is meg tudom tenni. Csupán annyi a tennivalóm, hogy az elvtársakat eltávolítsam az utamból.«”

„Lenint biztosan megölte volna, ha az még élt volna. Semmi sem tartóztathatta fel, mint ahogy most sem tartóztatta fel semmi. Természetesen azt akarja, hogy az országa felvirágozzon. Minél nagyobb és virulóbb az országa, annál nagyobb ő maga. De amíg saját *személyes* hataloméhségét nem elégítette ki, addig nem képes egész energiájával országa szolgálatába állni.”

[Itt egy 13 soros passzus következik, amely sajnos a New York Public Library eredeti angol példányából ki van tépve. A szöveg C. G. Jung kijelentésével indul újra:]

„... és engedje meg, hogy elmondjam, én milyen kezelést alkalmaznék. Mint orvosnak, nemcsak analizálnom és diagnosztizálnom kell, hanem kezelést is kell javasolnom.

Majdnem egész idő alatt Hitlerről és a németekről beszélgettünk, mivel összehasonlíthatatlanul ők a legfontosabb jelenségek a jelenlegi diktatúrákban. Ezért kell végül is valamilyen kezelést javasolnom. Rendkívül nehéz az ilyen

típusú jelenségekkel bánni. Rendkívül kockázatos. Arra az esettípusra gondolok, amikor egy ember kényszeresen cselekszik.

Ezért, amikor egy olyan páciensem van, aki valamilyen magasabb erő parancsának engedelmeskedik, a bensejében lévő erő parancsának — mint amilyen Hitler hangja —, nem merem azt mondani neki, hogy nem kell engedelmeskednie a hangnak. Ekkor egyébként még kényszerűbben cselekedne, mint ha semmit sem mondanék neki. Az egyetlen, amit megkísérélhetek, hogy *értelmezem* a hangot a páciensnek, ezzel olyan viselkedésre bátorítom, amely neki magának és a társadalomnak is kevésbé fájdalmas, mint ha közvetlenül, értelmezés nélkül engedelmeskedne a Hangnak.

Ezért azt gondolom, hogy a mai helyzetben az egyetlen lehetőség arra, hogy megmentsük a nyugati demokráciát — és ebbe beleértem Amerikát is —, az, hogy ne próbáljuk meg Hitlert feltartóztatni. Megkísérélhetjük eltéríteni, de feltartóztatni lehetetlen lesz úgy, hogy ez ne jelentsen nagy katasztrófát valamennyiünk számára. Belső Hangja azt parancsolja neki, hogy egyesítse a német népet és vezesse el a jobb jövőhöz, nagyobb életérhez a földön, a hírnév és a birodalmi pozíció megszerzéséhez. Nem akadályozhatjuk meg, hogy ezt megpróbálja. Csak azt remélhetjük, hogy terjeszkedése irányát befolyásolhatjuk.

En azt mondom: hagyjuk őt Kelet felé vonulni. Tereljük el a figyelmét a Nyugatról, vagy még jobb, ha arra bátorítjuk, hogy tartósan fordítsa el a figyelmét róla. Hagyjuk Oroszország felé menni. Ez a logikus *gyógymód* Hitler számára.

Nem hiszem, hogy Németország megelégszik egy — kisebb vagy nagyobb — darab Afrikával. Németország Franciaországra és Angliára sandít és az ő hatalmas gyarmatbirodalmaikra, sőt Olaszországra a maga Líbiájával és Etiópiájával, és saját nagyságára gondol, a hetvennyolcmillió németre a brit szigeteken lakó negyvenötmillió angollal szemben, és a negyvenkétfélmillió franciára, és a negyvenkétfélmillió olaszra. Ez arra a gondolatra kényszeríti, hogy neki olyan helyet kell kapnia a világban, amely nemcsak ugyanolyan nagy, mint amit a másik három nyugati nagyhatalom elfoglalt, *hanem sokkal nagyobb*. Hogy lehetne ezt a Nyugattól megkapni anélkül, hogy egy vagy több nemzet, amelyet ma a nyugatiak foglalnak el, tönkre ne menne? Németország számára csak egy hadműveleti terület létezik: *Oroszország*.”

„És mi történik Németországgal, ha rááll Oroszországra?” — kérdeztem.

„Ó, az az ő dolga. A mi érdekünk csak az, hogy a Nyugatot megmentsük. Senki soha nem harapott még bele Oroszországba úgy, hogy meg ne bánta volna. Oroszország nem valami jóízű falat. Lehet, hogy a németeknek száz évre lenne szükségük, hogy ezt az étkezést befejezzék. A közbülső időben mi biztonságban lennénk, és ezen a »mi«-n a nyugati civilizációt értem.

Az ösztönük talán megsúgja a nyugati államférfiaknak, hogy Németország-hoz jelenlegi hangulatában ne nyúljanak hozzá. Túlságosan veszélyes. Sztálin ösztöne jól működött, amikor azt súgta neki, hogy hagyja a nyugati népekre a

háborújukat és hagyja, hogy szétmarcangolják egymást, és aztán kaparintsa meg a koncot. Ez megmentené a Szovjetuniót. Nem hiszem, hogy ő valaha is belement volna a háborúba Csehszlovákia és Franciaország oldalán, hiszen az a célja, hogy hasznot húzzon mindkét fél kimerültségéből.

Ha Németországot úgy tanulmányozom, mint ahogy egy páciensem tanulmányoznám, és Európát úgy fogom fel, mint a páciens családját és szomszédait, akkor ezt tanácsolom: hagyjátok a németeket Oroszország ellen vonulni. Ott van elég tér — a földfelszín egyhatoda. Oroszországnak nem sokat számítana, ha valaki beleharapna, és, mint már mondtam, az ilyen harapást eddig senki sem élvezte.

Hogyan menthetik meg az önök demokratikus Amerikáját? Természetesen meg kell menteni, különben valamennyien elpusztulunk. *Önöknek távol kell maradniuk az esztelenségtől, óvakodniuk kell a fertőzéstől. Tartsák meg nagynak a hadseregeiket és a flottájukat, de tegyék őket félre. Ha jön a háború, várják ki.*

Amerikának nagy haderőt kell fenntartania, hogy megőrizze a világbékét vagy eldöntse a háborút, ha sor kerül rá. Önök a nyugati demokrácia utolsó mentősvára.”

„De hogyan lehet megőrizni a békét Nyugat-Európában, miközben hagyjuk Németországot a »Keletnek« menni, amikor Anglia és Franciaország formálisan garantálják a megcsonkított Csehszlovákia határait? — kérdeztem. — Nem lesz-e így mindenképpen háború, ha Németország megkísérli a csonka államot a saját fennhatósága alá vonni?”

Jung doktor kimerítően válaszolt. „Anglia és Franciaország éppúgy nem fogják komolyan venni újkeletű garanciájukat Csehszlovákiáért, mint ahogyan Franciaország tette a Csehszlovákiának adott korábbi ígéreteivel. Egy nemzet nem tartja be a szavát. A nemzet egy nagy, vak féreg, és mi szerint cselekszik? A gondviselés szerint, talán. Egy nemzetnek nincs becsülete. Nem kell semmiféle szót betartania. Ezért tartottak maguknak korábban a nemzetek királyokat, akiknek volt személyes becsületük és megtartották a szavukat.

Tudja-e, hogy ha a világ száz legintelligensebb koponyáját kiválasztjuk és összegyűjtjük őket, az eredmény egy ostoba tömeg lesz? Tízezer belőlük együtt egy krokodil átlagos intelligenciájával rendelkezne. Sohasem vette még észre, hogy egy vacsoránál annál bárgyúbb beszélgetés folyik, minél több embert hívott meg? Egy tömegben azok a tulajdonságok sokszorozódnak meg, amelyek mindenkiben megvannak, és ezek lesznek az egész tömeg fő ismertetőjegyei.

Nem mindenkinek vannak erényei, de mindenki rendelkezik az alsóbbrendű állati ösztönökkel, a mélységesen primitív barlanglakók befolyásolhatóságával, a vadak gyanakvásával és bűnös szenvedélyeivel. Ezért, ha önnek több millió emberből álló nemzete van, az még emberinek sem nevezhető, az csak egy őshüllő vagy egy krokodil, vagy egy farkas színvonalán áll. Rllamférfainak nem lehet magasabb rendű moráljuk, mint a nemzet állati tömegmorálja, noha a demokratikus államok néhány államférfija igyekszik valamivel emberibben viselkedni.

Bárhogy legyen is, Hitlertől még lehetetlenebb dolog elvárni, mint a modern világ összes többi államférfijától, hogy Németország szavát annak érdekei ellenére betartsa bármiféle nemzetközi ügyletben, szerződésben vagy megállapodásban. Hiszen Hitler maga a nemzet. Ez az oka, miért kell Hitlernek mindig olyan hangosan beszélnie, még magánbeszélgetésekben is: ő hetvennyolcmillió ember hangján szólal meg.

Pontosan ez a nemzet: szörnyeteg. Mindenkinek félnie kell a nemzetektől. Ijesztő lények. Hogyan lehetne ilyen lényeknek becsületük vagy becsületszavuk? Ezért vagyok én a *kis* nemzetek mellett. A kis nemzetek kis katasztrófákat jelentenek. A nagy nemzetek nagy katasztrófákhoz vezetnek.”

Csöngött a telefon. A dolgozószoba csendjében hallhattam egy páciens kiabálását, hogy egy forgószelel a hálószebájában egyenesen le akarja őt söpörni — jóllehet szélcsendes nap volt.

„Feküdjön le a padlóra és megmenekül” — tanácsolta neki a doktor. Ez ugyanaz a tanács, amit a bölcs orvos most Európának és Amerikának ad, amikor a diktatúrák szélvihara a demokrácia alapjait rázza meg.

Rózsabegyi Edit fordítása